

[B] **DRIE STUDIES OVER LEVEN EN
WERK VAN HISTORICUS HENRI PIRENNE**

Henri Pirenne (1862-1935), de oudste uit een gezin met acht kinderen van een welgestelde textielabrikant uit Verviers die tegelijk vrijmetselaar en liberaal politicus was, studeerde geschiedenis aan de Luikse universiteit en was er – na aanvullende cursussen aan de universiteiten van Parijs, Leipzig en Berlijn – heel kortstondig docent. Als student in Luik kreeg Pirenne een solide historische vorming, onder meer via de seminaries of werkcolleges die daar kort voordien naar Duits model waren geïntroduceerd als een novum voor België en die de verwetenschappelijking en de professionalisering van de (academische) geschiedschrijving inluidden.

De areligieuze Henri Pirenne werd in de toenmalige strijd in België tussen katholieken en vrijzinnigen of antiklerikalen beschouwd als een gematigde en hij beschikte als bekwaam netwerker over heel wat universitaire en politieke relaties. In 1886 werd hij benoemd tot hoogleraar geschiedenis aan de Gentse universiteit, waar hij de grondlegger werd van de Gentse traditie in de mediëvistiek. Zijn professoraat vervulde hij tot aan zijn vervroegde emeritaat na de volledige vernederlandsing van deze academische instelling in 1930. Deze beslissing bestempelde hij als “radicaal Vlaams” en als niet Nederlandsonkundige, maar nauwelijks affiniteit met de Vlaamse Beweging voelende Franstalige van Waalse origine had hij het er uitermate moeilijk mee, zoals trouwens in het algemeen met de (toen geleidelijk vorderende) eentaligheid van Vlaanderen. Van 1930 tot zijn overlijden vijf jaar later was Pirenne voorzitter van het Belgisch Historisch Instituut in Rome en gasthoogleraar aan de universiteiten van Brussel, Algiers, Dijon, Rome en Caïro.

Ondertussen was het leven van Henri Pirenne en zijn gezin beslissend getekend door de Eerste Wereldoorlog. Zijn zoon Pierre (*1895) stierf in 1914 als oorlogsvrijwilliger aan het IJzerfront. Hijzelf zat – omwille van zijn oppositie tegen de door de Duitse bezetter opgelegde vernederlandsing van de Gentse universiteit – van begin 1916 tot eind 1918 in Duitse gevangen- en later ballingschap. Pirenne leerde in die tijd Russisch, doceerde geschiedenis aan andere geïnterneerden, hield een dagboek bij en begon – ondanks het goede deels ontbreken van

bronnen(uitgaven) en publicaties – met zijn *Histoire de l'Europe des invasions au XVIe siècle*, die pas na zijn dood zou worden uitgegeven in 1936, onafgewerkt.

Vóór 1914 was Henri Pirenne al een uitermate gerespecteerde historicus met heel wat internationale contacten en een reeks kwaliteitsvolle en door zijn collega's vrijwel unaniem geapprecieerde publicaties op zijn naam, onder meer over (het ontstaan van) steden in middeleeuws Europa. Met zijn vaderlandslievende aureool van oorlogsheld en als model bij uitstek van de Belgisch-nationale historicus groeide Pirenne na de Eerste Wereldoorlog vrijwel onmiddellijk uit tot hét (intellectuele) icoon van het Belgische patriottisme. Zowel in het binnen- als in het buitenland werd hij op initiatief van diverse instanties uitvoerig en met graagte geëerd als gereputeerde vertegenwoordiger van *poor little Belgium* dat zoveel had geleden tijdens de Eerste Wereldoorlog. De intellectuele basis daarvan vormde zijn *Histoire de Belgique*, die in zeven delen verscheen tussen 1900 en 1932 en die loopt van de vroege middeleeuwen tot 1914.

Van 1919 tot 1921 was Pirenne rector van de Gentse universiteit en mengde hij zich in het politiek-maatschappelijke debat, vooral via opmerkelijke redevoeringen bij de opening van het academiejaar. Even overwoog hij toen om bij de parlementsverkiezingen te kandideren voor het belgicistische en annexionistische *Comité de Politique Nationale*, maar die stap zette Pirenne senior uiteindelijk niet, in tegenstelling tot één van zijn vier zonen, de historicus Jacques Pirenne, die tijdens de Koningskwestie (1944-1950) privésecretaris was van Leopold III. Wel nam hij in 1923 het erevoorzitterschap op zich van de in dat jaar opgerichte *Ligue nationale pour la Défense de l'Université de Gand et de la Liberté des Langues*.

Pirenne bleef bijzonder actief en productief als historicus, met een succesvolle lezingenreeks aan Amerikaanse topuniversiteiten tijdens de jaren twintig. Daarnaast was hij een van de "intellectuele vaders" van de invloedrijke en nog altijd verschijnende *Annales (d'Histoire économique et sociale)*, die in 1929 werden opgericht door de Franse, internationaal gerenommeerde historici Marc Bloch (1886-1944) en Lucien Febvre (1878-1956). Tegelijk beïnvloedde hij mee de keuze van hun land-, vak- en geestesgenoot, de mondiaal toonaangevende historicus Fernand

Henri Pirenne.

Braudel (1902-1985), voor de Middellandse Zee als onderwerp van zijn magnum opus (*La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* uit 1949).

In 1922 publiceerde Henri Pirenne in de door hem mee opgerichte, nog altijd bestaande en inmiddels tweekalige *Revue belge de philologie et d'histoire* een bijdrage met als titel *Mahomet et Charlemagne*, de eerste in een hele serie studies van hem omtrent dat thema. Uiteindelijk resulteerden die in het in 1937 postuum uitgebrachte, gelijknamige boek, waarvan de hoofdthesis luidde dat de islamitische veroveringen in en rond het Middellandse-Zeegebied West-Europa vanaf de achtste eeuw op zichzelf deden terugplooiën. Dat was volgens Pirenne het (echte) begin van de Europese middeleeuwen, en niet de Germaanse veroveringen van enkele eeuwen voordien, zoals dat tot dan toe algemeen werd aangenomen en zoals dat ook nu nog altijd vrijwel unaniem wordt aanvaard. Deze nieuwe theorie, die hij met veel overtuiging formuleerde, stuitte op heel wat kritiek van collega-historici en leidde tot soms scherpe polemieken en discussies. Pirenne bleef

desondanks hardnekkig aan zijn visie vasthouden – mede omdat hij zich de contestatie van zijn historisch-wetenschappelijke analyse als mens erg aantrok. Daarbij speelden ook persoonlijke, niet-wetenschappelijke motieven een belangrijke rol, met name de totale aversie die Pirenne sinds de Eerste Wereldoorlog had ontwikkeld voor alles wat uit Duitsland en de Duitstalige wereld afkomstig was, en die er zelfs toe leidde dat hij lange tijd vrijwel elk contact met Duitse historici afbrak.

Tijdens het interbellum groeide eveneens de kritiek op (het concept van) Pirennes inmiddels in het Nederlands vertaalde *Histoire de Belgique* en werd hem door sommigen – onder anderen door de bekende (Groot-)Nederlandse historicus Pieter Geyl (1887-1966) – Belgisch-nationalistisch finalisme en determinisme aangewreven. Volgens hen projecteerde Pirenne de (zogenaamde) antecedenten van het pas met de revolutie van 1830 ontstane België (te) ver in het verleden terug en beschouwde hij die nieuwe staat in hun ogen al te zeer als het resultaat van een onvermijdelijke historische evolutie.

In 1931 overleed Pirennes jongste zoon Robert (°1900) en in 1935 zijn oudste zoon Henri-Edouard (°1888). Na een aanslepende longaandoening stierf Henri Pirenne zelf op 24 oktober 1935 in Ukkel, waar hij sinds 1930 woonde met zijn echtgenote Jenny Vanderhaeghen (1868-1948), een telg uit de Franstalige Gentse bourgeoisie.

De Gentse emeritus-hoogleraar geschiedenis Raoul Van Caenegem (°1927), leerling en opvolger van Pirennes leerling en opvolger aan de Gentse universiteit François-Louis Ganshof (1895-1980), evalueerde het historisch-wetenschappelijke oeuvre van Pirenne een kwarteeuw geleden als volgt: “We hebben gezien dat geen van de drie grote thema’s van de Gentse mediëvist door de geleerde wereld nog worden bijgetreden. Toch heeft hij onderzoek van blijvende waarde uitgevoerd. Veel van zijn werk over de stadsgeschiedenis, waar hij onze grote baanbreker is geweest, blijft waardevol. De *Histoire de Belgique* blijft lezenswaardig en een monument van de geschiedvorsing van die tijd. De ‘Pirenne-thesis’ over Mohammed en Karel de Grote, die de meest gedurfd van de drie constructies was, is ook naar het oordeel van de geleerde wereld het meest reddeloos ten onder gegaan.” Een en ander doet echter niets af aan het internationale formaat van

Henri Pirenne als historicus, zoals ook de Gentse hoogleraar geschiedenis Jan Dhondt (1915-1972) erkende in een bijzonder “iconoclastisch” artikel over hem uit 1966: “Indien, zoals ik geloof, de uiteindelijke taak van de historicus erin bestaat de mensen te doen nadenken en indien niet het aantal gedrukte bladzijden maar de geest die eruit opborrelt van belang is, dan zal men moeten toegeven dat Henri Pirenne, die twee generaties aan het denken heeft gezet, behoort tot de allergrootsten.” Zoals Pirenne het ooit zelf stelde: “*L’essentiel est de faire réfléchir.*”

De eerste grote biografie van Pirenne was het niet bepaald kritische – en als hagiografisch en mythevormend omschreven – boek *Henri Pirenne. A Biographical and Intellectual Study* uit 1974 van Bryce Lyon (1920-2007), een goede vriend van Jacques Pirenne, de enige zoon van Henri Pirenne die zijn vader overleefde. In 1994 publiceerde deze Amerikaanse historicus samen met zijn echtgenote onder de titel *Réflexions d’un solitaire* bovendien Pirennes kanttekeningen uit de Eerste Wereldoorlog over theorie, filosofie en methodologie van de geschiedschrijving; een belangrijke uitgave, omdat Henri Pirenne zowel voor- als nadien in zijn talloze publicaties daar vrijwel nooit over reflecteerde.

Eén jaar na de 75ste verjaardag van zijn overlijden werden in 2011 drie nieuwe, nogal uiteenlopende, maar waarde- en kwaliteitsvolle biografische publicaties over Henri Pirenne uitgebracht. Allereerst een bijzonder degelijke, wetenschappelijk-vulgariserende studie van de in Gent als historicus – onder andere door een aantal oud-studenten van Pirenne – opgeleide ere-inspecteur bij het Vlaamse gemeenschapsonderwijs Paul Morren (°1925). Daarnaast een even toegankelijke als hoogstaande, geïllustreerde monografie van de Gentse historica Sarah Keymeulen (°1980) en de Leuvense hoogleraar geschiedenis Jo Tollebeek (°1960), die enerzijds de historiografische productie van Pirenne kritisch doorlicht en anderzijds zijn biografie vrij gedetailleerd reconstrueert, inclusief tal van foto’s en documenten uit zijn privéarchief, dat wordt bewaard aan de Université Libre de Bruxelles. Ten slotte een zowel diverse als diepgaande verslagbundel van een tweedaags Pirenne-colloquium uit 2009 die werd gepubliceerd als het nummer 3-4 van de jaargang 2011 van het *Belgisch Tijdschrift voor*

Nieuwste Geschiedenis. Het geheel bevat dertien bijdragen, voornamelijk van Belgische maar ook van enkele buitenlandse historici, waarin zowat alle aspecten van zijn bedrijvigheid als historicus aan bod komen. Zonder af te dingen op de kwaliteit van de overige stukken verdient de schitterende, synthetiserende bijdrage van de Gentse emeritus-hoogleraar geschiedenis Walter Prevenier (°1934) een expliciete vermelding: “*Ceci n’est pas un historien*”. *Construction and deconstruction of Henri Pirenne*.

De hernieuwde aandacht voor Henri Pirenne, die overigens nooit verdween uit de belangstelling van de historische wereld, is meer dan verdiend. Deze tophistoricus die – ondanks politieke en historiografische controverses over hem en zijn werk – zowel in België als internationaal algemeen wordt erkend als een eminent geschiedkundige is leesbaar en lezenswaardig gebleven. Het Pirenne-onderzoek gaat intussen door, want Sarah Keymeulen schrijft een doctoraat met als (werk)titel *The Pirenne Phenomenon. The Construction of Status in the Transition from Traditional to Modern Historiography*.

Inmiddels blijft het jammer en betreurenswaardig dat sinds 1987 – toen het Mercatorfonds een heruitgave bezorgde van *De geboorte van Europa. Mohammed en Karel de Grote*, dat een halve eeuw voordien alleen in het Frans was uitgebracht – geen enkele publicatie van Pirenne een herdruk beleefde. Hopelijk kunnen deze drie recente biografische publicaties uitgevers (en historici) inspireren.

NICO VAN CAMPENHOUT

www.henripirenne.be

PAUL MORREN, *Henri Pirenne. Historiograaf (1862-1935)*, Garant Uitgevers, Antwerpen/Apeldoorn, 2011, 133 p.

SARAH KEYMEULEN & JO TOLLEBEEK, *Henri Pirenne, Historian: A Life in Pictures*, Leuven University Press, 2011, 123 p.

MARC BOONE, CLAIRE BILLEN & SARAH KEYMEULEN (EDS.), *Henri Pirenne (1862-1935): A Belgian Historian and the Development of Social and Historical Sciences (Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis)*, jg. 41, 2011, nr. 3-4, pp. 287-581.